

Tárkány Szücs Ernő
Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi
Interdiszciplináris Konferencia

SZEKSZÁRD, 2014. OKTÓBER 2–3.

ABSZTRAKTFÜZET

PTE IGYK
PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
ILLYÉS GYULA KAR
HUNGARY - SZEKSZÁRD

BÁNKINÉ Dr. MOLNÁR ERZSÉBET, a MTA doktora, Bács-Kiskun Megyei Múzeumi Szervezet

A jogi gondolkodás és a társadalmi normák változásai a 18. század első felében a Jászkun területben

A helyi autonómiával élő közösségekben a társadalom önszerveződésének kovásza a szabadságtudat. A jászok és kunok történelmében a szabadságtudat mindenkor erős összetartó, koordináló erőt jelentett. Kimutatható ez a szabad területbe szerveződés időszakában éppúgy, mint a terület eladatása és népének jobbágysorba kerülése időszakában vagy a redempció után, helyenként egészen napjainkig. A jászkunokéhoz hasonló jelentőséggel bírt a szabadság és autonómia az erdélyi székelyek körében. Egyed Péter a „székely szabadság” kifejezést társadalmi szimbolikának tekinti. Egyed fogalomalkotása nyomán a „jászkun szabadság” éppúgy a helyi társadalom szimbolikájának tekinthető a Jászkun területben, mint a „székely szabadság” a székely székekben. Úgy gondolom Egyed fogalom alkotását tiszteletben tartva és annak szimbolikus érvényét elfogadva, a „jászkun szabadság” kifejezést méltán besorolhatjuk a jászkun társadalom sajátos jogi néprajzi szimbólumai közé.

A történelmi kutatás számos tanulmányban tárta fel, hogyan alakult át a kunok és jászok személyes szabadsága a jászkun autonómiát és a jászkun öntudatot tápláló filozófiává, az önszerveződésnek erőt adó társadalmi szimbolikává a redempció után. A Jászkun terület történelmi-néprajzi szakirodalma több olyan feldolgozást is tartalmaz, melyek a különböző szintű intézményeik jászkun redempció előtti működését, azok közösségükre gyakorolt hatását, szervező és összetartó erejét igazolják. A Jászkunságra vonatkozó szakirodalomból néhány a népi kultúra jogi területeire is kiterjedt. A felsoroltakban alig foglalkoztunk azzal, mit jelentett, hogyan érvényesült a jászkun szabadság a helyi társadalom jogszokásaiban, szokásjogi viszonyaiban, jogi kultúrájában, milyen szerepe volt a helyi igazgatás intézményeinek a jogi kultúra formálásában, hogyan hatott a szabadságeszme a népi kultúra jogi területeire. Mindezekre figyelemmel történelmi alapozottságú jogi néprajzi kutatásom jelenlegi szakaszában az egyes települések levéltári forrásaiból azokra fordítottam kiemelt figyelmet, amelyek a községi működést meghatározó gondolkodásmódba és a közösségi normák kialakulásába, változásaiba adnak betekintést.

Dr. BÁRTH JÁNOS ny. megyei múzeumigazgató, címzetes egyetemi docens, SZTE

A népi jogéletkutatás forrásai a székely köznépi családok "levelesládáiban"

Az előadás a székely magánházaknál fellelhető "régi" (XVII-XX. századi) iratok keresésének, másolatbani gyűjtésének, tanulmányozásának fontosságára igyekszik felhívni a figyelmet. Különösen az alábbi "műfajok" népi jogéleti vonatkozásait emeli ki: 1. Osztálylevelek, vagyonmegosztó egyezségek, 2. Végrendeletek, vagyonadományozó levelek, 3. Perefernumlevelek, hozomány levelek, 4. Földzálogosító levelek, 5. Örökös földeladások egyezséglevelei, 6. Földcserék egyezséglevelei.

Dr. BATÓ SZILVIA, SZTE ÁJTK Büntetőjogi és Büntető Eljárásjogi Tanszék

Változatok culpára – szakirodalom és praxis a reformokban

A büntetőjog kulcskérdése a felelősség, így az elkövető bűnösségéről kialakított koncepciók a 18. század közepétől megjelentek a frissen kialakuló magyarországi büntetőjog-tudományban is. A szándékossággal és a gondatlansággal a szerzők először az ölési cselekmények kapcsán foglalkoztak, hiszen a modernizáció által felvetett problémák (pl. gőzgépek elterjedése) a 19. század első felében a magyar jogalkalmazásban még nem jelentek meg. Az előadásban röviden áttekintem a büntetőjogi culpa fogalmának változását Gochetz Gábor könyvétől (1746) Henfner János kéziratos tananyagáig (1849), majd Csanád és Békés vármegye törvényszékének 1790 és 1848 közötti gyakorlatából kiválasztott jogeseteken keresztül bemutatom a gondatlan elkövetésről vallott nézeteket.

Dr. BÉLI GÁBOR PhD, egyetemi docens, PTE ÁJK Jogtörténeti Tanszék

Női vagyoni jogok alakulása és összegzésük a Hármaskönyvben

A lekötelezési alapon szerveződött keresztény királyságban az új típusú hatalomgyakorlással átalakuló életviszonyok és a társadalomban egyetemessé váló keresztény erkölcsi elvek a nőt a házasságban formálisan a férjjel egyenlő szerződő féllé, ezzel együtt vagyonszerzési képességgel rendelkező jogalannyá tették ugyan, vagyoni helyzetét továbbra is családja, rokonsága és férje, illetve férje rokonságának vagyoni érdekei, és nem utolsósorban atyja és férje jogállása határozta meg. A XIII. század derekára már mindazok az intézmények kimutathatók, amik eltartás, kiházásítás, házasság megszűnése és öröklés révén biztosítottak vagyoni jogokat a nők számára. Az első királyi dekrétumok általános érvényű, általában minden szabad jogállásúra vonatkozó rendelkezései teremtették meg azt az alapot, amin az előkelők körében újabb női vagyoni jogok is kitermelődtek és elfogadottá váltak. Azzal, hogy az 1222. évi aranybulla ugyanolyan szabad tulajdonosi jogokat ismert el a királyi servienseknek, mint amivel a születés és méltóság szerinti előkelők éltek, a rendi nemesség kiforrásával a nemesi jogon élő szabad tulajdonos alapvető vagyoni jogai forma szerint végképp rögzültek. A más jogállásúak alapvető jogviszonyait a XIII. századtól csak alkalmanként és az alávetettek meghatározott csoportjaira állapította meg királyi vagy más rendszabás, amikben bizonyos nőkre vonatkozó (jobbára öröklési, hasznélvezeti jogokat érintő) rendelkezések is feltűntek. A XV. század végére a formális kiváltságokkal rendelkező, nemesi jogon élők társadalma jelentősen átalakult. A szabad birtokosok zöme lesüllyedt, voltaképpen szabad paraszttá vált. Vagyoni helyzetük nemesi jogaik, kiváltképp a tulajdonosi rendelkezés gyakorlására tényleges lehetőséget már alig biztosított számukra. Ezzel együtt az egységesülő jobbágyi elem az egykor volt, különféle helyzetű szolgálónépek korlátozott vagyoni jogait őrizte meg. A pusztán nemesi szabadságuk által megkülönböztetettek a Hármaskönyvben rögzített női vagyoni jogokat is „magukkal vitték” paraszti közegükbe. Jóllehet a jogállás továbbra is biztosította a különállást, ezzel együtt az ahhoz tapadó jogok bizonyos elemei a szokásjog útján e befogadó közegben is megfogantak.

BÓDINÉ dr. BELIZNAI KINGA PhD, egyetemi adjunktus, ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténelmi Tanszék

Talár vagy díszmagyar? - Adalékok a bírói uniformis történetéhez

A bírói hivatali öltözkészítések általános bevezetéséről és viseléséről 1999-ben rendelkezett az Országos Igazságszolgáltatási Tanács szabályzata. A talár mai is „a bírói méltóság kifejezője, amely növeli a bíróságok tekintélyét. Ezt kell megjelenítenie az eljárási cselekményen részt vevő ülnök, jegyzőkönyvvezető, valamint az eljárási cselekményt végző bírósági titkár ruházatának is.” – szól az Országos Bírósági Hivatal elnökének 9/2012. (V. 8.) OBH utasítása.

Európában a bírók hivatali öltözéke kezdetben nem volt egységes, ruházatukból következtetni lehetett rangjukra és tanultságukra is. Hivatali teendőiket általában hosszú köpenyben látták el, amelyet derekukon övvel fogtak át, és fejükön a köpennyel egyező színű főveget viseltek. A bírói viselet színe a középkorban halványsárga, majd vörös volt.

A francia eredetű talár, amely hosszú ujjú, sálgallérral díszített földig érő köpeny volt, a középkorban a papok, a bírók és az ügyvédek öltözékeként jött divatba. A párizsi parlament bírái (gens de robe longue) az udvari divatot utánózva hosszú köntöst kezdtek el viselni. A XV. századtól – tanultságukat szimbolizálva – már valamennyi jogvégzett személy talárt hordott. A talár színe jórészt fekete volt, és helyenként – a korabeli spanyol divatot követve – fehér nyakfodrot is viseltek hozzá.

Hagyományokban és szimbólumokban bővelkedik az angol bírói öltözkészítések története is. A kora középkori szokás szerint a bírák télen prémmel bélelt, nyáron pedig tafotából készült köpenyt viseltek. 1635-ben a Bírói Szabályzat (Judges' Rules) gondos iránymutatást adott a bírák öltözkészítésére vonatkozóan, újdonságot azonban nem hozott, pusztán a XVII. századra kialakult gyakorlatot foglalta össze. A bírói tekintélyt és méltóságot megtestesítő paróka viselése francia hatásra terjedt el II. Károly uralkodása idején (1660-1685).

A bírói talár megjelenése Magyarországon

Az 1912:54. tc. 104. §-a felhatalmazta az igazságügy-minisztert, hogy „a bíróságnál meghatározott öltöny viselését rendelettel megállapítsa”. A bírák korábban nem viseltek egységes hivatali öltözeteket Magyarországon, talárt sem hordtak. A képviselőház üléstermében és a jogi szaklapok hasábjain a XIX. század második felétől egyre gyakrabban került szóba „a bírói öltöny” kérdése.

Ausztriában az 1897. augusztus 9-én kibocsátott igazságügyi miniszteri rendelet tette kötelezővé a hivatali öltözet viselését. „Eljött tehát Magyarország határszélére a talár.” – adta hírül a Jogtudományi Közlöny 1898 januárjában, és valóban, néhány hónappal később neves jogászaink között hosszas vita bontakozott ki arról, hogy milyen legyen a magyar igazságszolgáltató személyzet hivatali öltözete (talár vagy díszmagyar), és hogy ezt csak a bíróknak, vagy pedig az ügyészeknek és az ügyvédeknek is hordaniuk kell-e. A Mikszáth Kálmán által szerkesztett Országos Hírlap hasábjain 1898 júliusában több neves jogtudós fejtette ki véleményét.

A bírói talár és főveg tervrajzaira 1912-ben pályázatot hirdetett az igazságügy-minisztérium. A pályázat intézésére az Országos Magyar Iparművészeti Társulatot kérték fel. A pályázatra beérkezett pályamunkákat 1913. január 25-én bírálta el a bíráló bizottság. Honti Nándor, Jeney Jenő és Böhm János terveit díjazta a bizottság. Bár a pályamunkák 1913-ban elkészültek, a talár bevezetésére ekkor még nem kerülhetett sor.

Dr. BOGNÁR SZABINA PhD, adjunktus, PTE IGYK; tudományos munkatárs, MTA BTK Néprajztudományi Intézet

A jogszokásgyűjtés és ami mögötte van. Egy nyitrai levéltáros család két generációja: Tagányi Imre (1808–1881) és fia, Tagányi Károly (1858–1924)

Az ismert történész-levéltárnok Tagányi Károly 1917-ben tette közzé A hazai élő jogszokások gyűjtéséről című munkáját, elsőként az Ethnographia hasábjain, két évvel később pedig könyv alakban a Magyar Néprajzi Könyvtár sorozat új folyamának első köteteként (A hazai élő jogszokások gyűjtéséről. I. rész. A családjog és öröklési jog köréből). A Magyar Néprajzi Társaság az európai tudományos közvéleménynek szánta a markánsan kutatástörténeti irányultságú dolgozatot, így a tanulmány 1922-ben németül is megjelenhetett. Tagányi könyve megjelenését követően további fejezetekhez gyűjtött anyagokat, az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában a megjelent családjogi és öröklési jogi fejezetek jegyzetei, kéziratai, korrektúrái mellett borítékokba rendezve sorakoznak a tervezett folytatás anyagai. Ezek munkacímei: Dologjog, vagyonjog, vagyonjogi igazság szokásai, birtokjog; Kötelmi jog; és végül Büntetőjog, perjog, kiegyezési rendszer. A közel ezer, különböző terjedelmű jegyzet mellett a szerző jogszokásokról írott könyve befejezését is megfogalmazta, melyben összegezte a jogszokáskutatás célját, valamint részletes útmutatást adott a gyűjtés módszerére.

Az oszlányi születésű Tagányi Imre 1828-tól ötvenhárom évig Nyitra vármegye levéltárnoka. Kezdetben személyes érdeklődésből, később történész barátai ösztökélésére egyre nagyobb figyelmet szentelt a „hazai történelemre nézve érdekes adatokat rejtő dokumentumok” gyűjtésének. Fia, Károly az egyetem elvégzését követően, 1879-ben belépett a Magyar Országos Levéltárba, ahonnan negyven évvel később vonult nyugdíjba. Életpályájának áttekintése rávilágít arra, miként lesz a számos hivatali kötöttséggel járó levéltári munka egyszerre alapja és gátja is módszertani útkeresésként leírható történetírói munkásságának: társadalom- és gazdaságtörténeti kutatásainak éppúgy, mint nyelvészeti, jogi és néprajzi érdeklődésének. A két levéltárnok életmű több ponton kapcsolódik egymáshoz, s tán nem túlzás azt állítani, hogy bizonyos mértékig egymásra épül.

Dr. DEÁK ÉVA PhD, MTA BTK Néprajztudományi Intézet

Viseletszabályozások a kora újkori Erdélyben (17-18. század)

Ruházatunk már első ránézésre számos információt közöl rólunk. Ezzel magyarázható, hogy az öltözködés – akárcsak manapság – kiemelkedően fontos szerepet játszott a közép- és kora újkori Európában. A ruha jelezhetette viselője etnikai és regionális hovatartozását, életkorát, családi állapotát, s illenie kellett az alkalomhoz, melyen viselték. A férfi és a női viselet a mainál egyértelműbben elkülönült. A viselt ruha egyik legfontosabb funkciója a viselő társadalmi helyzetének kifejezésre juttatása. A ruházat státuszjelző szerepe ma is jelentős, s a kora újkorban is a rang egyik leglátványosabb megnyilvánulási területe volt. Az öltözők nemcsak az aktuális társadalmi állást, hanem az ambíciókat is megmutathatta.

A viselő társadalmi helyzete döntő fontosságú volt. A norma szerint ugyanis a ruhának a lehető legpontosabban kellett megjelenítenie a társadalmi státuszt. Mivel a felsőbb osztályok privilégiumának tartott státuszjelző elemek kisajátítása elítélendőnek számított, a szokások és a közvélemény szabályozó szerepén túl törvények, rendeletek és statútumok is foglalkoztak az öltözködéssel a vizsgált időszakban. Az osztályok felismerhetőségén túl a kisebb csoportok belső rétegződésének kifejezésre juttatását is elvárták. A norma és a gyakorlat közti kapcsolat kérdéskörének fontos része a hatóságoknak a ruharendeletek betartatására irányuló erőfeszítései.

Dr. FREY DÓRA, AUB Összehasonlító Állam- és Jogtudományi Kar

Öröklési jog és családstruktúra – a német kisebbség és az egyke-kérdés a Dél-Dunántúlon a két világháború között

A tervezett előadás kiindulópontját az 1930-as években a Nyugat hasábjain, illetve a református egyházi sajtóban zajló egyke-vita adja. Ennek kapcsán az előadás célja megvizsgálni, hogy az eltérő öröklési szokások miként hatottak a magyarok, illetve a Dél-Dunántúlon élő németek mentalitására, életstratégiájára és családstruktúrájára. Az összehasonlítás lehetőséget ad arra, hogy megvizsgáljuk, hogy az öröklési rendszerben meglévő különbségek milyen mértékben hatottak az egyébként hasonló körülmények között élő közösségek életstratégiáira. Az előadás vizsgálja tovább, hogy miként hatottak ezek a mentalitásbeli különbségek a helyben élő közösségek kapcsolataira, és milyen hatása volt a vitának a két világháború közti nemzetiségi politikára.

Dr. GÁSPÁR GABRIELLA PhD, PTE BTK Társadalom- és Médiatudományi Intézet

A jog szerepe a történeti társadalomszerkezet vizsgálatában

Előadásomban egy történeti adatbázison végzett kutatás segítségével szeretném bemutatni, hogy a jog milyen szerepet tölthet be egy adott korszak társadalomtörténeti vizsgálatában. Szociológusként és jogásként megpróbáltam az egyik tudomány módszertanát, a másik értelmezési kereteinek összeillesztésével megmutatni, hogy rendi társadalom modernizálódása milyen új társadalomszerkezeti jelenségekben érhető tetten.

A felvetett problémát illusztrálva a magyar reformkort megelőző évtizedekben elindult irodalmi és tudományos nyilvánosság kultúrtörténeti vizsgálatának egyik megközelítési lehetőségét mutatom be. Ebben az időszakban alapították az első komoly folyóiratokat, amelyek a korabeli magyar szellemi élet meghatározó orgánumai voltak az 1830-as évek elejéig. Ezeknek a folyóiratoknak az olvasóközönsége adta azt a magyar kulturális elitet, amely később képes volt megfogalmazni és végrehajtani a reformkor feladatait és sikerre vinni a magyar polgárosodás első szakaszát. Az előfizetők listáinak elemzése nem pusztán az előfizetők körére derít fényt, hanem arra is, hogy milyen társadalmi mintázat – rendi szerkezet és polgárosodó foglalkozásszerkezet – állt a magyar reformkor mögött.

A kultúra és a nyilvánosság intézményeinek kialakulása a jogegyenlőség elvont normájához kapcsolódva jön létre, ugyanakkor a rendi társadalom saját szerkezetéről, a különböző csoportok egymáshoz való viszonyáról a jog nyelvén kommunikál. A társadalomban betöltött helyzet, vagy rendi pozíció jogi értelemben teljesen világosan leírható, sőt máshogy nem is ragadható meg. Az adatbázis rendi megoszlásainak összevetése a foglalkozások szerint elkülönülésekkel rámutat azokra a pontokra, ahol a társadalom változásai kimutathatók.

Dr. GELENCSÉR JÓZSEF c. egyetemi docens, Óbudai Egyetem

A hónaposok szőlőbeli jogviszonya a Káli-medencében

Az előadás a hónaposok szőlőbeli jogviszonyát vizsgálja a Káli-medencében. Először a hónaposok és a summások néprajzi szakirodalmi adatait ismerteti, majd a tételes jogi szabályozás részleteit tekinti át. A hazai jogi néprajzi kutatások kitüntetett helyszíne, a Káli-medence hónaposainak szerződési új, figyelemre méltó adattal szolgálnak. Ezek éppúgy felkeltik a jogi néprajzi, jogi kultúrtörténeti kutatások iránt érdeklődők figyelmét, mint a kutatásokat új szempontokkal gazdagító, a hónaposok jogviszonyának sajátosságai vonatkozó adatközlések.

Dr. GYÁNI GÁBOR, a MTA levelező tagja, MTA BTK Történettudományi Intézet

Tárkány Szűcs Ernő és a vásárhelyi Bethlen gimnázium

A két háború közötti, főként az 1930-as és az 1940-es évekbeli hódmezővásárhelyi Református Bethlen Gábor Gimnázium, Tárkány Szűcs Ernő alma matera érdekes intézmény volt, ahol a szociális érdeklődés különösen felerősödött a gazdasági válságot követő évek során. Ez az iskola volt Tárkány Szűcsnek és nemzedékének a nevelője, innen nyerték azt a népi írók által is szított lelkiismeretet és érdeklődést, ami a későbbi jogszokáskutató Tárkány Szűcs érdeklődését is korán a paraszti világ felé fordította. Erről az iskolai (szellemi) miliőről és szocializációs kontextusról kívánok szólni az előadás keretében.

Dr. HERGER CSABÁNÉ PhD, PTE ÁJK Jogtörténeti Tanszék

A törvényes és az írott hitbér parasztok és polgárok között Baranyában 1848 után

Tekintettel arra, hogy a törvényes hitbér (dos legalis) intézményét Magyarország Magánjogi Törvénykönyvének javaslata (1928) már nem ismerte, az 1946. évi XII. tv. pedig ténylegesen fel is számolta, előadásomban a pécsi királyi törvényszék előtt indított házassági vagyoni jogi, illetve hagyatéki jogviták alapján azt vizsgálom, hogy 1848 után a parasztok és polgárok közötti a házassági vagyoni viszonyokban ténylegesen mekkora szerepe volt a hitbérnek és indokolt volt-e "rendelt vagyoni jutalomra", azaz szerződéses, írott hitbérre (dos scripta) történő korlátozása.

Prof. Dr. HOMOKI-NAGY MÁRIA, egyetemi tanár, SZTE ÁJTK Magyar Jegtörténeti Tanszék

A szokásjog szerepe a magyar magánjog fejlődésében

Az 1959. évi IV. törvényünknek, a polgári törvénykönyvnek az elkészülte és hatálybalépése óta természetesnek és magától értetődőnek tartja a jogásztársadalom, hogy az emberek egymás közötti vitás ügyeinek elrendezésére elegendő a törvénykönyv szabályait ismerni és alkalmazni. Ez az aránylag kényelmes helyzet megváltozott 2014. március 15. után, amikor az új Ptk – 2013. évi V. tv. – hatályba lépett. Mivel az új Ptk-nak nincs visszaható hatálya, ezért bíráinknak „párhuzamosan” kell alkalmazniuk a régi és az új törvény szabályait attól függően, hogy az adott eset 2014. március 15. előtt vagy után keletkezett. A magánjog történetét kutató nem lepődik meg ezen a helyzeten, hiszen Magyarországon évszázadokon keresztül az alkalmanként megszületett egyes törvények, de legfőképpen a bírói gyakorlat által elismertetett szokásjog határozta meg magánjogunk fejlődését. Az előadás keretei között azt vizsgálom, hogy a Tripartitum és a Planum Tabularéban összegyűjtött kúriai ítéletek ténylegesen megkötötték-e a jogalkalmazók kezét, vagy éppen a bírói gyakorlat tette lehetővé olyan új szabályok érvényesülését, amelyek a mindennapi életben kialakult szokásokon alapultak. Az előadásban az egyes szerződési típusoknak a szokásokon alapuló és a bírói gyakorlat által érvényesített szabályait elemzem: „ha a szokásjog ... egyszer keletkezett, mégis csak megvan, ... gyakorlati súlya a magyar magánjog szempontjából abban van, hogy élő magánjogunk fél existenciája az esetjogban rejlik. Az esetjogban él magánjogunk java része és az esetjogból rekonstruálható.” (Schwarz Gusztáv 1893.)

Dr. HORVÁTH JÓZSEF PhD, Dr. Kovács Pál Megyei Könyvtár és Közösségi Tér

A kora-újkori nyugat-dunántúli kismemesi végrendeletek jogtörténeti forrásértékéről

A Szekszárdon 2008-ban tartott konferencián a hazai végrendelet-forrásközlés és kutatás helyzetéről igyekeztem számot adni, különös tekintettel annak jogtörténeti szempontból is hasznosítható vonatkozásaira. Ott és akkor – az anyag bősége miatt – nem volt lehetőségem az egyes korszakokból származó testamentumok tartalmi elemzésére. Jelen előadásomban – egy korszakot, ill. egy társadalmi réteget kiválasztva – a nyugat-dunántúli kismemesi végrendeletek jogtörténeti forrásértékéről szeretnék szólni. Térben a Sopron megyei forrásokra helyezem a hangsúlyt, de hasznosítom a szomszédos vármegyék – Vas, Veszprém, Győr, Moson – anyagának kutatása során szerzett tapasztalataimat is; míg időben a 16. század második felétől a 18. század elejéig terjedő időszakot vizsgálom, különös tekintettel a 17. század gazdag – részben már nyomtatásban is közzétett – forrásanyagára.

Egy rövid kutatástörténeti bevezető, valamint a végrendeletkezés e korszakban érvényes rendelkezéseinek bemutatása után szólnék a forrásadottságokról, ill. az annak vizsgálatából levonható tanulságokról. Hiszen már az is fontos lehet a téma kutatói számára, hogy egy végrendelet pecsétellátott eredeti tisztázata, egykorú másolat, vagy éppen későbbi korszakból származó hiteles átirat formájában maradt az utókorra. Nem érdektelen továbbá a testamentumok nyelvezetének vizsgálata sem, különös tekintettel az abban előforduló jogi kifejezésekre – melyekben egynémely forrásunk ugyancsak bővelkedik.

A végrendeletek szerkezetét vizsgálva a „szokásos” formát követők, ill. az attól eltérők egyaránt érdekesek lehetnek a kutatóknak. Az előbbiek pl. azért is, mert törvény csak 1715-ben írta elő azt – a vizsgált források többsége viszont azt megelőzően keletkezett! De szép példákat találunk a más formában megörökített utolsó akaratokra is; néhány jellemző forrást ez utóbbiak közül is igyekszem majd bemutatni. Nem kerülhető meg olyan alaki sajátosságok vizsgálata sem, mint a tanúk száma és személye – így a nők előfordulása a tanúnévsorokban –, valamint a pecséthasználat fontosabb jellemzői.

A végrendeletek tartalmának jogtörténeti szempontból érdekes sajátosságait számba véve jó néhány kérdést említhetek: szólni szeretnék pl. a testálók jogismeretéről árulkodó megfogalmazásokról, az özvegyen maradó házastárs érdekeinek védelméről, az utóörökös-rendelés gyakorlatáról, az örökösök és a hagyományban részesülők kijelölésének fontosabb szempontjairól, a nőnem külön jogainak érvényesítéséről – és még számos további érdekességről.

Dr. KAJTÁR ISTVÁN DSc, PTE ÁJK Jegtörténeti Tanszék

Szagrális és profán elemek a modernkori jogi kultúrtörténetben

A jogi stílus és ikonográfia vizsgálata az utóbbi évtizedekben összegző tanulmányokkal foglalta össze eredményeit (1996, 2004 monográfia, 2006, 2009: jogi kultúrtörténeti szövegek, tradíció és a modern határán). Jelen előadás a szagrális és a profán jogi stílus jelenlétét vizsgálja (eskü, végrendelet, lokális normák) és a hatalmi szimbólika területén (önkormányzati heraldika). Szagrális elemek (a keresztény vallás, intézményei és személyei) a XX. századra jelentős mértékben háttérbe szorultak a jogtörténeti textusokban, ezzel ellentétesen a kutatás az önkormányzati heraldikában jelentős mértékben progressziót állapított meg szagrális elemek képi ábrázolásában.

Dr. KONCZ IBOLYA KATALIN PhD, ME ÁJK Jogtörténeti Tanszék

Nők vagyoni jogi helyzete a polgári házasságkötés felbontása után a dualista kori Magyarországon

A korszakra jellemző, a témát érintő legjelentősebb változás, hogy a házasság jogintézménye kizárólag a polgári jog szabályai szerint került elismerésre.

Ez a változás jogilag már a házasság jogintézményét kiemelte a kizárólagos egyházi szabályozás alól.

Ennek egyenes következménye lett az is, hogy a házasság jogintézményéhez kapcsolódó női különjogok területén is új normák jelentek meg. Jelen tanulmányban ezekből a női különjogokból a nők házasságkötés után megjelenő, vagyoni jogi helyzetéhez kapcsolódó jogintézményeket igyekszem bemutatni a korabeli joggyakorlatot megvizsgálva.

KOTHENCZ KELEMEN, néprajzkutató, muzeológus, Türr István Múzeum

Öröklési jogszokások Baja környékén a 19. század elején

A magyarországi jogi néprajz egyik ágán, az öröklési jogszokások kutatásának területén még mutatkoznak fehér foltok. Előadásomban a Baja környéki települések 19. század eleji öröklési jogszokásait vizsgálom a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltárban őrzött források segítségével.

Az előadásom forrásbázisát elsősorban az úriszéki iratok alkotják. A kalocsai úriszék elé került ügyek segítségével feltárhatóak a vizsgált térség római katolikus településein gyakorolt öröklési jogszokások. A peres iratanyag között találunk házassági ügyeket, végrendelkezéseket, eltartási szerződéseket, móringleveleket stb. Az iratok között a falusi lakosok köznépi levelei mellett olykor megtalálhatóak az érseki hatóság válaszlevelei, valamint az illetékes települési közigazgatás szerveinek hivatalos levelei.

Dr. KRISTON VÍZI JÓZSEF, Kecskeméti Katona József Múzeum

Büntetés, kiközösítés a népi gyermekjátékokban

Előadás a valóság-alapú gyermekvilág működő igazságérzetének szabályrendszeréhez nyújt széleskörű példatárat. A tanító-nevelő mondókákban megjelenő figyelmeztetéstől a páros, társas játékok körén át a csoportos (főleg mozgásos: énekes-táncos és sportszerű) játékok köréig húzódik a sáv. A szankciók szimbolikus megjelenésétől a játékos valódi (átmeneti vagy végleges) kizárásáig terjedő szabály-sorozat akár egy azon játékfolyamat során is megjelenhet, így magában sűrítve a közösségi – nem csak verbális - büntetések számos formáját. E játékformák megőrződnek a folklorizáció útján: az iskolai spontán, valamint a szerkesztett társas, oktató (pl. táblás vagy eszközös/fejtörő) játékokban is.

Dr. LANCZENDORFER ZSUZSANNA PhD, NYME Apáczai Csere János Kar

Krimiből ballada, avagy egy népballada- kutatás jogtörténeli vonatkozásai

Az előadás a Bolyai János Tudományos Ösztöndíj által támogatott három éves kutatási eredményeimet mutatja be. Konkrétan, egy helyi (péri) gyilkosságballada valóságelemeit tárja fel. Az igaz történet és a belőle született ballada egy XIX. századi rablógyilkosságról szól, amelynek áldozata két burgenlandi asszony. A történetet nem csak a szájhagyomány műfajai őrizték meg, hanem megtalálható ponyván, sőt a korabeli sajtóban is. Mivel az elkövetők egyikének akasztása rosszul sikerült, ez jogi problémát okozott. A vizsgálódásnak orvostörténeli kuriózuma is van: ugyanis a kivégzett gyilkoson orvosi kísérletet hajtottak végre a „defibrillátor ősével”, ami miatt feléledt. Ismertetem a felkutatott dokumentumok (boncolási jegyzőkönyv, börtönkönyv, peranyagok, a helyi és az országos sajtó hírei) alapján a valós történetet, és annak jogi következményeit.

Prof. Dr. MEZEY BARNA egyetemi tanár, ELTE Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék

Kényszer és szankció

A nép joga „az emberi társas viszonylatokban, jelentkező érdekeltségek egyeztetésére szolgált, megtiltást, megengedést vagy megparancsolást tartalmazó, kötelező és hagyományos eszközökkel a társadalom részéről kikényszerített szabályok” összessége. (Tárkány Szücs Ernő) Ezek a normák nem a „felsőség”, nem a hatalom, nem az „állam” által alkotott és kikényszerített jog kereteibe illeszkedtek, sőt a királyi szervek, egyház vagy földesúri akarattól függetlenül születtek. Tehát a hivatalos, az állami jogon kívüliek, de nem a jog határain túliak. Amennyiben hiányzik a felsőség közreműködése, hiányoznak azok a szankciók is, amelyek a kikényszeríthetőség garanciái voltak az „állami” igazságszolgáltatás praxisában. Az előadás arra keresi a választ, hogy a „lent” szabályainak közösségi kényszere milyen módszerekkel és eszközökkel helyettesítette a kriminális szankciót, mennyiben másolta az hivatalos jog eszköztárát, s mennyiben járult hozzá saját megoldásokkal a népi jog érvényesüléséhez.

Dr. NAGY JANKA TEODÓRA PhD, intézetigazgató főiskolai tanár, PTE IGYK

A „jó Rend” szabályai: a makói történeti népi jogéletkutatás, mint jogi néprajzi kutatómódszertani modell

Az előadás a jogi néprajz kutatómódszertani kérdéseiről kíván szólni, így módon járulva hozzá a konferencia résztvevőinek a témáról való együttgondolkodásához, diskurzusához.

Kérdéseket fogalmaz meg és arra keresi a választ, hogy a jogi néprajzi, jogi kultúrtörténeti kutatás egyik legkomolyabb kutatómódszertani problémája – a kutatási terület komplexitása, azaz összetett, több tudományterületet is érintő sajátossága – miképpen közelíthető meg specifikusan. Hogyan alkalmazhatóak a kutatási gyakorlatban a jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi kutatások/jogi népiéletkutatások eddigi eredményei.

Dr. NÁNÁSI LÁSZLÓ PhD, Bács-Kiskun Megyei Főügyészség

Vajna Károly „Hazai régi büntetések” című monográfiájának forrásai

A magyar jogtörténeti és néprajzi tudomány számára alapvető, 1906-07-ben megjelent mű létrehozásához a szerző felkutatta a „jelentéktelennek látszó forrásokat is, és ezeket meg az alig szivárgó erecskéket olyan kútfővé törekedtem egyesíteni, amelyből bőven meríthessen, ki a régi adatokra szomjúhozik”.

A műhöz mintaként szolgáltak a német nyelvterület munkái. Vajna alapvetően elsődleges, levéltári forrásokra alapozott, felhasználva a birodalmi, az országos, megyei, települési archívumok, továbbá általa ismert, illetve megkeresett magánszemélyek iratait.

Különösen értékesek a Kiskun Múzeum adattárában őrzött válaszlevelek, amelyekben a büntetések múltjáról még közvetlen ismeretekkel rendelkező személyek adták át emlékeiket.

Felhasználta az e témában csekély számú szakirodalmi munkákat, az ekkoriban gazdagon megjelent települési, vármegyei összefoglalásokat, a népköltészetben, a szépirodalomban található közléseket, s az általa gyűjtött tárgyakat.

Vajna művének legfőbb értéke az általa idézett gazdag okmányanyag, melyen túl egy külön tárat is csatolt: e szabályzatok, utasítások, ítéletek, jegyzőkönyvek, kimutatások hűen megvilágítják a tradicionális büntetőjog, eljárás, végrehajtás, s az adott korban élt emberek tevékenységének, gondolkodásának világát.

Dr. ÖRSI JULIANNA, a néprajztudomány kandidátusa, habil. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület

A közösségi élet szabályai a 18-19. századi Jászkunságban

A vizsgált korszak jogi szempontból három szakaszra bontható. A fordulópontok: 1745 (1799), 1848 (1867). A helyi döntéseknek ugyanis alkalmazkodniuk kellett az országos törvénykezés szabályaihoz.

Az első időszakban még igen erős a szokásjogon alapuló ítélkezés (többség – kisebbség szavazatarány érvényesítés), a másodikban a partikuláris jog lefektetésével (jászkun statútumok) a nagyobb közösség (Jász-Kun Kerület), igaz azon belül a gazdatársadalom érdekei érvényesülnek elsősorban. Majd a polgári törvénykezés térhódításával egyre inkább teret veszít a partikuláris törvénykezés. A közügyekben való eljárás eléggé ismert. Ezúttal azonban az egyes embereket, családokat érintő döntéseket mutatom be. A kiindulópont minden esetben, hogy mit tekint bűnnek a közösség, mi az álláspontja a bűnelkövetőnek (vádlott), és a vádlónak, hogyan vélekednek az esetről a tanúk. Az eljárásban egyre nagyobb szerepet kapnak az iskolázott emberek (ügyvédek, ügyészek, bírók). Rájuk hárul az a feladat, hogy a közösség jogszokásait (elvárásait) egyeztessék az írott szabályokkal és olyan döntéseket hozzanak, amelyet „fent” és „lent” egyaránt elfogadnak. Ebben nagy szerepe volt mindenkor a helyi születésű, tekintélyt szerző, többgenerációs jogász családoknak.

Dr. PETERCSÁK TIVADAR, a MTA doktora, Eszterházy Károly Főiskola Eger

Az egri fertálymesterség útja a közigazgatási feladatoktól a hagyományőrző tisztségig

A magyarországi települések némi önállósággal rendelkező részei voltak a tizedek, utcák, járások és fertályok, amelyek élén a tizedesek, utcakapitányok, kapitányok, fertálymesterek álltak. A 19. század közepéig hivatali jogkörrel rendelkeztek városrészükben, amit választással nyertek. Ők tájékoztatták a lakosságot, beszédtek az adókat, szervezték a közmunkákat, vigyáztak a közrendre és a tűzvédelemre. A 19. század közepén a polgári közigazgatás megszüntette ezeket a népi önkormányzati tisztségeket. A mai Magyarország területén a fertálymesterség egyedül Egerben élte meg a 20. századot, amikor tisztos társadalmi tevékenységként negyedeik szószólói voltak, segítették a szegényeket és gondot viseltek a helyi értékekre. A szocializmus kényszerű szünete után 1996-ban újraélesztett intézmény az egri identitás részévé vált.

Az előadás utal a fertálymesterség országos elterjedtségére, majd a 20. század első felében született publikációk eredményeire is építve a levéltári és új típusú források (fertálymesteri naplók, tárgyak, sajtótermékek) felhasználásával tárja fel a tisztség helyi jellemzőit. Bemutatja az egri fertálymesterség korszakait, funkcióváltozásait, szervezeti kereteit, jelképeinek, társadalmi kapcsolatrendszerének változatos formáit.

Dr. SZÁDECZKY-KARDOSS IRMA CSC, az ELTE ÁJK tiszteletbeli tanára

A hatalmi szimbolika keresztény köntösű tradicionalitása egyes Árpád-kori pénzeinken

Szent Istvánt és általában a keresztény térítés és egyházszerzés időszakát, ideértve szinte az egész Árpád-kort, még ma is gyakran éri az a vád, hogy az tűzzel-vassal, vérontó kegyetlenséggel és ősi hagyományaink is romboló pusztításával folyt. Árpád kori pénzeink viszont rendszerint nem a hagyománypusztítást jelzik. A hatalmi jelvények, tágabb értelemben a pecsétek és a pénzek, az uralkodói attitűdről, olykor magáról az uralkodói programról, sőt néha még a társadalomtörténeli aktualitásokról is vallanak. Az előadási tárgyat képező három pénzérme a hagyományőrzést mint uralkodói programot, s az annak kifejezését indukáló társadalmi igényt vagy történelmi helyzetet is dokumentálja.

Dr. SZAKÁL AURÉL, Thorma János Múzeum igazgatója

Szégyenkő és pellengér a Duna-Tisza közén

Napjainkra négy helyen maradt fenn szégyenkő vagy pellengér a Duna-Tisza közén. Mindig templom mellett. Három településen református (Bugyi, Kiskunhalas, Kiskunlacháza) és egy helyen (Jászalsószentgyörgy) római katolikus templom szomszédságában. A szégyenkövet a 18-19. században használták az egyházi bíráskodásban, főleg parázناسág esetében. Lehetséges, hogy alkalmazták korábban a 17. században, a török korban és a táj újratelepülésének kezdeti időszakában is. II. József tiltó rendelkezéseinek hatására és a társadalmi fejlődés igényére csökkent jelentősége, de egyes egyházközségek még a 19. század első felében is fontosnak tartották a szégyenkővel történő nyilvános megszégyenítést. A pellengért a világi hatóságok a 17-19. században alkalmazták. Kecskeméten 1642-1780 között, Ráckeven 1821-ben bizonyosan.

VARGA ISTVÁN tanársegéd, PTE IGYK Szociális Munka és Szociálpolitikai Intézet

Egy szokásjog intézményesülése - Gyermektartási perek a két világháború között

A házasságon kívüli születés az emberi házasság bevezetése óta létezik, és egészen a közelmúltig általában tiltott dolognak, devianciának számított. Ennek megfelelően az ilyen kapcsolatból származó gyermek, illetve édesanyja helyzete, megélhetése bizonytalan volt.

Évezredekig a család feladata volt gondoskodni a bajba került családtagról, a házasságon kívüli születés esetén is hosszú ideig a szokásjog, jogszokás volt a meghatározó. A XIX század végére az állam szabályozóként lépett fel ezen a területen is.

Előadásom a két világháború közötti időszak 1920-as, 30-as éveinek a gyermektartási pereit mutatom be. Ennek során a zömmel alacsony iskolázottságú, írni-olvasni alig tudó megesett lány felkeresi az ügyvédet. Az a lány elmondása, és a jogi taktikának megfelelően leírója által szövegbe foglalja a történéseket. Ezen történéseknél jellegükből/intimitásukból fakadóan csak a két peres fél (nemző apa, és az anya) volt jelen. Ezt követően a bíróság előtt (a bírósági eljárásban) megkezdődik a tanúvallomásokból a valós történet konstruálása. Ennek során nem csak az apaság bírói úton történő megállapítására kerül sor, hanem esetről esetre annak megállapítására is, hogy melyik gyermek (és anya) mekkora tartásdíjat érdemel.

Dr. VARGA SÁNDOR PhD, adjunktus, SZTE; tudományos munkatárs, MTA BTK
Zenetudományi Intézet

Táncszervező kezesek az erdélyi Mezőségen

Az erdélyi paraszti táncélet legfontosabb szereplői a táncszervező kezesek voltak. Az előadásomban a táncos kezeskedést, mint jogi kategóriát szeretném bemutatni. A kapcsolódó sokrétű feladatrendszer és jogosultságok felsorolása mellett a kezeseknek a falu társadalmában játszott szerepét elemzem mezősségi példák alapján. A táncéleten kívüli párhuzamokra (kezeség az esztenaközösségben stb.) is kitérek. Előadásomat esettanulmányokkal tervezem színesíteni.

Dr. VÖLGYESI LEVENTE PhD, ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék

A Hármaskönyvben fellelhető, a jobbágyság öröklésére vonatkozó szabályok továbbélése a 18-19. században, különös tekintettel Tárkány Szücs Ernő munkássága során feldolgozott öröklési jogi népszokásokra

Az idei konferencia alkalmával – Tárkány Szücs Ernő munkásságának méltatásán túl – megemlékezünk Werbőczy István által 1514-re elkészült Hármaskönyvének ötszázadik évfordulójáról. A Hármaskönyv III. részének 29. és 30. címe foglalkozik a földműves réteg öröklési jogi szabályaival. Jelen előadás ismerteti az írott öröklési normákat, külön kitér a végrendeleti, a törvényes és a végintézkedéssel szembeni öröklés szabályaira, a túlélő házastárs öröklési jogára, valamint a földesúrra háramlás körülményeire. Az előadás második egysége – támaszkodva a Hármaskönyvben is hivatkozott (III. könyv 30. cím 6.§) eltérő jogszokások lehetőségére – a joggyakorlatra hívja fel a figyelmet, amely mind a jogkövető magatartás által előidézett, mind pedig jogviták keretében rendezett öröklési jogi esetekre kitér. Az előadás konklúziója végül elemzi azt a kérdést, hogy a nemesi és a jobbágyokra vonatkozó joganyag mennyiben hatott egymásra, illetve a jogalkalmazó fórumok mennyiben tartották fontosnak a megkülönböztetés és elkülönítés merev fenntartását.

A Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi

Interdiszciplináris Konferencia Programja

Helyszín: PTE Illyés Gyula Kar (Szekszárd, Rákóczi u. 1.)

2 0 1 4 . o k t ó b e r 2 . c s ü t ö r t ö k

10.00 -10.30 Köszöntők – Megnyitó (42. terem)

Prof. Dr. Horváth Béla, a PTE Illyés Gyula Kar dékánja

Prof. Dr. Máthé Gábor, a MTA Állam- és Jogtudományi Bizottság Jegtörténeti
Albizottság elnöke

10.30-13.00 Plenáris ülés (42. terem)

Gyáni Gábor: Tárkány Szücs Ernő és a vásárhelyi Bethlen gimnázium

Mezey Barna: Kényszer és szankció

Homoki-Nagy Mária: A szokásjog szerepe a magyar magánjog fejlődésében

Kajtár István: Szakrális és profán elemek a modernkori jogi kultúrtörténetben

Nagy Janka Teodóra: A „jó rend” szabályai, avagy a makói történeti népi
jogéletkutatás, mint jogi néprajzi kutatómódszertani modell

13.00-14.00 Ebéd

14.00-16.00 I. Szekció (Elnök: Mezey Barna) (42. terem)

Nánási László: Vajna Károly „Hazai régi büntetések” című monográfiájának forrásai

Bató Szilvia: Változatok culpára – szakirodalom és praxis a reformokban

Szakál Aurél: Szégyenkő és pellengér a Duna-Tisza közén

Lanczendorfer Zsuzsanna: Krimiből ballada, avagy egy népballada-kutatás jogtörténeti vonatkozásai

16.00-16.20 Könyvbemutató

16:20-16:40 Kávészünet

16.40-17:40 II. Szekció (Elnök: Kajtár István) (42. terem)

Herger Csabáné: A törvényes és az írott hitbér parasztok és polgárok között Baranyában 1848 után

Szádeczky-Kardoss Irma: A hatalmi szimbolika keresztény köntösű tradicionalitása egyes Árpád-kori pénzeinken

19.00 Vacsora

2 0 1 4 . o k t ó b e r 3 . p é n t e k

9.00- 11.00 III. Szekció (Elnök: Homoki-Nagy Mária) (42. terem)

Béli Gábor: Női vagyoni jogok alakulása és összegzésük a Hármaskönyvben

Völgyesi Levente: A Hármaskönyvben fellelhető, a jobbágyság öröklésére vonatkozó szabályok továbbélése a 18-19. században, különös tekintettel Tárkány Szücs Ernő munkássága során feldolgozott öröklési jogi népszokásokra

Koncz Ibolya: A nők vagyoni jogi helyzete a polgári házasságkötés felbontása után a dualista kori Magyarországon

Bódiné Beliznai Kinga: Talár vagy díszmagyar? - Adalékok a bírói uniformis történetéhez

Kriston Vízi József: Büntetés, kiközösítés a népi gyermekjátékokban

9.00-11.00: IV. Szekció (Elnök: Gyáni Gábor) (38. terem)

Bánkiné Molnár Erzsébet: A jogi gondolkodás és a társadalmi normák változásai a 18. század első felében a Jászkun területben

Petercsák Tivadar: Az egri fertálmesterség útja a közigazgatási feladatoktól a hagyományőrző tisztségig

Bárth János: A népi jogéletkutatás forrásai a székely köznépi családok "levelesládáiban"

Örsi Julianna: A közösségi élet szabályai a 18-19. századi Jászkunságban

Gáspár Gabriella: A jog szerepe a történeti társadalomszerkezet vizsgálatában

11.40- 13.30 V. Szekció (Elnök: Béli Gábor) (42. terem)

Horváth József: A koraújkori nyugatdunántúli kisnemesi végrendeletek jogtörténeti forrásértékéről

Kothencz Kelemen: Öröklési jogszokások Baja környékén a 19. század elején

Frey Dóra: Öröklési jog és családstruktúra – a német kisebbség és az egyke-kérdés a Dél-Dunántúlon a két világháború között

Deák Éva: Viseletszabályozások a kora újkori Erdélyben (17-18. század)

**11.40-13.30 VI. Szekció (Elnök: Bánkiné Molnár Aranka)
(38. terem)**

Bognár Szabina: A jogszokásgyűjtés és ami mögötte van.

Egy nyitrai levéltáros család két generációja: Tagányi Imre (1808–1881) és fia, Tagányi Károly (1858–1924)

Gelencsér József: A hónaposok szőlőbeli jogviszonya a Káli-medencében

Varga Sándor: Táncszervező kezesek az erdélyi Mezőségen

Varga István: Egy szokásjog intézményesülése - Gyermektartási perek a két világháború között

13.30-14.00 A konferencia zárása

14.00 Ebéd

JEGYZETEK